Prof. Mircea Lac

MEŞTEŞUGURI ARTISTICE DIN ZONA ETNOFOLCLORICĂ PĂDURENEASCĂ

Ţinutul Pădurenilor are un caracter distinct, cu graniţe precis delimitate şi cu o personalitate etnică pronunţat diferită faţă de zonele învecinate. Arhitectura populară a păstrat formele vechi, specifice frontului apusean al Carpaţilor demonstrând priceperea şi ingeniozitatea localnicilor în prelucrarea îndelungată a lemnului. Aici mai găsim încă vii rituri, datini şi obiceiuri, mai găsim dansuri şi cântece care aduc în contemporaneitate semnificaţii profunde şi caracterizează însăşi fiinţa neamului românesc. Practicarea meşteşugurilor artistice ale metalului, osului şi lemnului, confecţionarea podoabelor de port, folosesc în realizarea lor aceleaşi procedee tehnice şi acelelaşi unelte folosite de precursorii noştri, de pe aceste meleaguri, în urmă cu 2-3000 de ani. Judeţul Hunedoara deţine în pădureni o comoară etnografică unică; o arhivă cu documente vii ale unui trecut care încă se mai poate cerceta şi scoare la lumină.

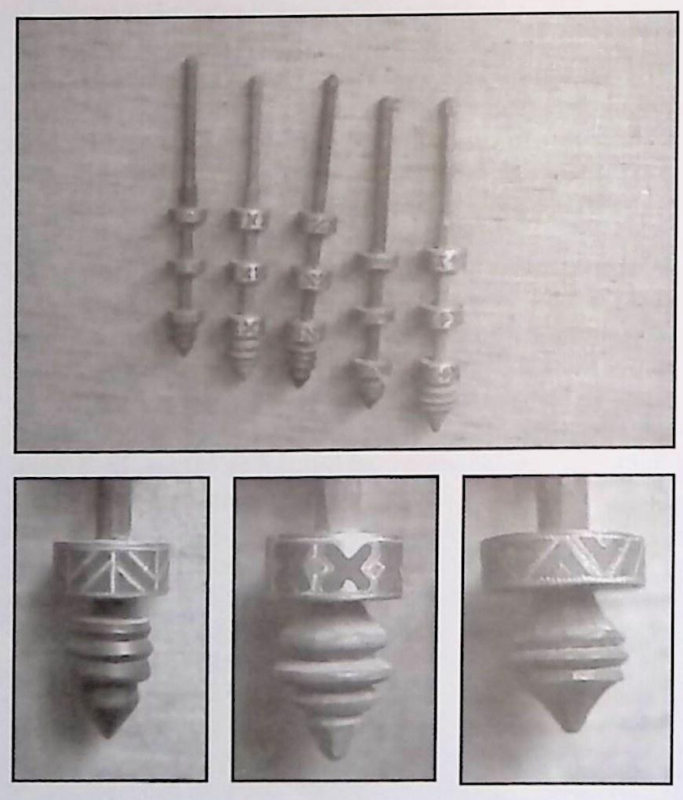
Costumul popular apare în Pădureni într-o formă de covârşitoare personalitate. Impresionează silueta dreaptă, ce rezultă din linia celor două oprege negre, simple, care învelesc strâns corpul femeii în contrast cu cămaşa voluminoasă, care abundă în decor şi culoare. Costumul femeiesc se compune din îmbrăcămintea capului (reprezentată prin ceapsă sau broboadă la femei şi chişchineu- năframă – la fete), cămaşa unită cu poalele (decorată cu roşu la fete şi femei tinere şi cu negru la bătrâne), legată cu *frâmbia* peste cele două oprege (cel din faţă mai scurt cu un lat de mână decât cel din spate). Mijlocul se încinge mai întâi cu brâul şi peste acesta se înfăşoară brăcira (care înveleşte de 3-4 ori talia femeii). Peste această componenţă obişnuită a costumului, pădureanca îşi mai prinde podoabele din metal pe talie şi pe şolduri, caz specific care conferă acestui tip de costum o înfăţişare unică (pe talie îşi pune balţii, o centură din ţinte de cositor, iar la şoldul drept îşi atârnă *cheile pe chici*, o garnitură de ţinte de cositor şi chei cu inele din alamă; pe şolduri se încercuieşte cu *zalele*, lanţuri în diferite împletituri, de care atârnă forme de chei şi inele din alamă, înşirate pe lungime).

La gât se leagă lătiţele din mărgele, *şirele de cristari* (mărgele din sticlă) şi *baerul* cu bani. În trecut, un element de port original şi legat de formele de viaţă ale pădurenilor era încălţămintea compusă din *toloboni*, confecţionaţi din pănură albă şi opincile cu gurgui înalt. Costumul femeiesc se completează cu cojocul, bogat brodat, şi iarna cu *şuba* din pănură albă şi mănuşile şi *mânecările* împletite din lână.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă (denumită aici *căiţă*) sau pălărie cu *neacă* (borul) înaltă, cămaşă purtată peste pantaloni (gulerul, pieptul şi pumnaşii acestora sunt brodate cu bumbac sau mătase albă pe alb, broderie ce imprimă cămăşii bărbăteşti o notă de mare rafinament), încinsă cu o curea din *plotog, cioareci din pănură*, albi, iarna şi izmene de pânză, vara. Tipic costumului bărbătesc este *laibărul* (vesta) din pănură, încălţămintea, în trecut similară cu cea a femeilor, acum compusă din bocanci şi şuba purtată în anotimpuri răcoroase.

Motivele care compun ornamentaţia costumelor pădureneşti poartă în general numele de *"forme"*, *"pene"*, sau *"pui"*. Mai nou a apărut denumirea de *"floare"*, motive ornamentale liber desenate străine , pătrunse mai întai la Ghelari şi care alterează autencitatea costumului tradiţional. Motivele tradiţionale sunt geometrice, de sorginte străveche, şi au denumiri ca : *"cociile"* (meandrul), *"roata"* (rombul), *"şarpele"* (linia şerpuita), *"budiana"* (romb cu multe elemente), *"heli cu patru ochi"*, *"mărul"*, *"pup"*, *"spicul grâului"*, *"pizar"*, *"tri"*, *"gogâşte"* (svastica de origini străvechi) şi altele.

Producţia **podoabelor de metal**, confecţionate de ţărani, reprezintă încă, în Pădureni, o realitate vie, iar purtarea podoabelor şi obiectelor de ceremonial încă mai completează costumul femeiesc. Aceste podoabe transformă costumul pădurencelor într-un port unic, ar-

Fuse de arnici legate în cositor, premiul I, la Olimpiada Naţională 2017, (lucrată de Păcurar Diana)

Cruce pădurenească gravată pe alamă, premiul I la Olimpiada Națională 2017 (lucrată de Codrea Ioana)

haic şi monumental pe care nu îl mai întâlnim nicăieri . Mijlocul femeii se încinge cu o cingătoare confecţionată din sute de *„zimţi"* din cositor, denumită „ BALŢI ". Pe şoldul drept atârnă „CHEILE PE CHICI ", o garnitură cu şase şiruri de *„ zimţi", „cheiţe"* , şi *„inele"*. Urmează podoabele din alamă, care cuprind şoldurile femeii sub formă de lanţuri, câte cinci, şase rânduri. Unul din ele are atârnate din loc în loc 30 – 35 de *„cheiţe"* gravate, denumit „LANŢ CU CHEI ", iar altul tot atâtea inele, denumit „ZALE CU INELE".

Celelalte lanţuri poartă denumiri sugestive: „LANŢ CU CIORCOLOŢ", „LANŢ ŞERPESC", „LANŢ ÎN LĂCATE", „LANŢ ÎN SCĂRICĂ". Cele mai interesante piese ale podoabelor sunt inelele şi formele de chei prinse în lanţuri. Purtarea lor de către pădurence, de la pubertate până la primele semne de îmbătrânire au avut iniţial un important rol simbolic, pierdut astăzi şi transformate acum în simple podoabe care „zdrăngăne la joc" denumite de aceea în limbajul local „ZDRĂNCANE".

Lanţurile se realizează prin procedee simple, cu ajutorul unor dispozitive, *„furculiţe"*, cleşti de tăiat sârma şi de îndoit. Confecţionarea cheilor, inelelor şi a *„şocanelor de nuntă"* reclamă o tehnică mai complicată. Se folosesc tiparele de lut sub forma a două *„gogoloaşe"* pudrate cu praf de cărbune. În prima se înfundă modelul *„ca să lase forma"*, iar a doua se apasă deasupra cu acelaşi scop.În partea de sus se scobeşte o *„gaură"* sub formă de pâlnie. Se scoate apoi modelul, se unesc cele două părţi şi după uscarea lutului, prin gaura practicată, se toarnă metalul topit. După răcire se sparge apoi tiparul iar piesa turnată este finisată şi ornamentată cu diverse motive rudimentare.

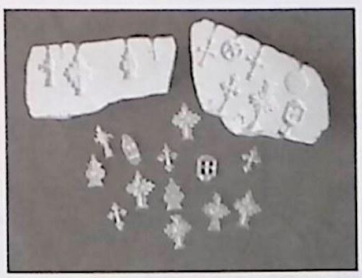
„Legarea lemnului în cositor" presupune de asemenea o tehnică destul de complicată. Este nevoie de îndemânare în prelucrarea lemnului dar şi de

Xilogravură (stampă şi tipar) după model de la Muncelu Mare, premiul I la Olimpiada Națională, 2017 (lucrată de Buda Adrian)

cunoştinţe, mai ales practice, legate de prelucrarea cositorului, cunoaşterea temperaturii optime de turnare pentru a nu arde lemnul dar în acelaşi timp să fie şi suficient de fluid pentru a umple golurile practicate prin excizie pe suprafaţa lemnului. Trebuie de asemenea să fie corect executate pâlnia şi şanţurile de scurgere pentru ca operaţiunea turnării să fie completă. Mai dificil în prelucrare este *„bâtul de nănaşă"*. Acesta pe lângă registre crestate şi registre legate în cositor mai au, într-un loc prelucrat mai subţire, în partea superioară, 5 –7 inele mobile, turnate cu multă măiestrie în acest loc. Toată partea turnată cu cositor este ornamentată cu un zigzag fin, uniform şi precis, care se execută cu o dăltiţă specială prin răsucirea alternativă a încheieturii mâinii, operaţie care reuşeşte deplin numai după înde-

„Balţ pe chici" şi tipar piatră cu pandantive turnate, premiul I la Olimpiada Națională, 2017 (lucrate de Ioaneș Alexandra)

Căuc pădurenesc, premiul I la Olimpiada Națională 2017 (lucrat de Raicu Teodora)

lung exercițiu. Este nevoie să păstrezi permanent aceeași presiune în apăsarea uneltei pe metal, să păstrezi, totodată acelaşi unghi al dăltiţei în raport cu suprafaţa turnată şi să păstrezi aceiaşi amplitudine a răsucirii mâinii în timpul lucrului.

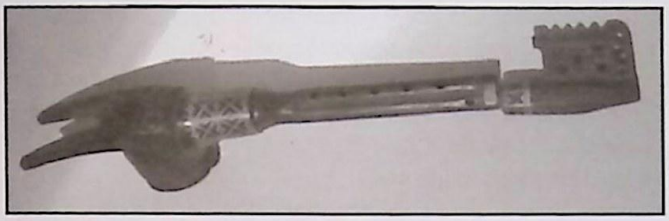
Cositorul se toarnă în tipare de piatră moale, compuse tot din două bucăți în care se toarnă *„zimții”, „cataramele”, „bumbii”, „ inelele cu scaun”* şi diferite pandantive. În confecționarea tiparelor trebuie avută grijă ca detaliile să fie bine prinse în corpul tiparului, pentru a nu se rupe în urma turnărilor succesive. De asemenea trebuie avut grijă de a nu avea unghiuri negative, altfel modelul nu mai poate fi scos din tipar decât numai dacă acesta este distrus. Forma acestor podoabe cât şi sistemul lor de ornamentare surprind uimitoare analogii cu unele vestigii arheologice dacice şi daco-romane.

Ornamentica podoabelor se încadrează în sistemul decorului geometric propriu artei populare românești. Toate prezintă o ornamentație similară, având la bază punctul şi cercul –simbolul solar. Liniile drepte sau curbe, grupate uneori pe unități, sugerează arborele vieții. Ornamentica motivelor se reduce, după cum spuneam anterior, la diverse reprezentări solare, mai ales punctul şi cercul, dar mai întâlnim, mai ales pe *„şocanele de nuntă”*, reprezentări cosmomorfe mai complexe. Ele se numesc în grai local ochişori, cruce, stea sau sori. Mai există şi multe variante de zigzaguri şi *„colți de lup”*. Motivele fitomorfe sunt şi ele geometrizate, reprezintă *pomul vieții* şi sunt denumite pom, pomişor, pom în glastră ori pom cu glastră.

Prelucrarea artistică a lemnului, combinată cu legarea acestuia în cositor, în Pădureni, a atins perfecțiunea prin rezolvarea relației dintre utilitatea, forma şi ornamentica obiectelor, dacă ne referim, de pildă, la *„şocanele”* de nuntă, la confecționarea *„bâtului”* de nănaşă, a căucelor şi mai ales a cimpoaielor.

Aflarea semnificațiile şi rolului magic al podoabelor pădurenești a preocupat mulți cercetători ai apațiului etnografic pădurenesc. Astfel cercetători precum *Romulus Vuia, Elena Secoşan,* dar mai ales *Rusalin Iştănoni* au reuşit să scoată la iveală unele credințe străvechi rămase încă în memoria populară, legate de aceste podoabe. În general podoabele au rostul de a pune în valoare estetică frumusețea corpului uman. De aceea ele pot fi puse în păr, aşezate pe cap, prinse sau atârnate la gât ori pe piept, sau puse la încheietura mâinii ori pe degete. Interesant este că în Ținutul Pădurenilor se dovedeşte că podoabele se pot purta şi altfel. Ele sunt purtate în raport cu talia, puse în valoare la pântece, la şold şi peste fund. Putem presupune, după cum consideră şi specialiştii, că acest mod de a purta podoabele îşi poate găsi explicația în păstrarea încă a unor forme străvechi ale *cultului fertilității feminine*. În aşezarea podoabelor, etalate peste opregul negru, se înşiruie ritmic formele *(cu rost magic)* argintii ale cositorului *(simbol al Lunii)* sau galbenul bronzului sau alamei *(simbol al Soarelui)*. Pe şoldul drept, femeia prinde o podoabă, am putea spune aproape stranie, numită *„străicuță de chei”* sau mai ades *„balț pe chici”* (adică pe şold). Podoaba are o formă dreptunghiulară, compusă dintr-o bucată de piele de capră, peste care se atârnă şase sau şapte fâşii de piele, la capătul cărora sunt atârnate chei de alamă şi inele de bronz. Pe aceste fâşii de piele sunt înşirate zeci de zimți din cositor, fixați din loc în loc cu nasturi policromi din sticlă. Toată această compoziție originală ornamentală nu se mai întâlneşte în alte spații etnografice, dar aici în Pădureni contribuie din plin la sporirea misterului feminin printr-o ținută cu totul aparte. Rostul cheilor de pe *„balțul pe chici”*, în credințele pădurenilor, avea funcția şi *puterea magică* de a întrerupe fertilitatea femeii. Erau cazuri, destul de frecvente, când după două sau trei naşteri femeia şi familia acesteia să nu mai dorească alți copii. Atunci se apela la procedee magice. Moaşa lua placenta ultimei naşteri, o învelea într-o cârpă şi mergea în pădure unde căuta o *„cătură”* putrezită (ciot de lemn uscat, care rămânea după tăierea unui copac), lega cu un lanț cârpa cu placenta într-o groapă săpată la rădăcina buturugii, îi punea un lacăt a cărei cheie o lua. Astupa groapa cu pământ şi apoi, pentru a „închide şi lega” acțiunea magică zicea de trei ori: *„Când or mai răsării lăstari din acest căture, atunci să mai rămână nepoata greoane”*. Având credința că toată această ceremonie magică se transfera la distanță prin intermediul cheii lacătului, aceasta era legată cu cu o sfoară şi pusă la vedere pe şoldul drept al femeii. Se întâmpla însă, de cele mai multe ori, cu toată credința celei care purta cheia, efectul să nu fie cel scontat. În acest caz se întărea vechiul act magic printr-o nouă cheie pusă pe aceiaşi sfoară, iar dacă era cazul, chiar şi printr-o a treia. Odată cu trecerea timpului s-a pierdut motivația magică în favoarea *efectelor artistice* ale cheilor. S-a ajuns astfel ca aceste chei să fie montate pe un suport de piele, compoziția rezultată devenind podoabă. Când numărul cheilor a crescut şi în componența acestei podoabe i s-au mai adăugat şi inele, zăngănitul produs de acestea în timpul dansului crea un efect auditiv foarte plăcut şi apreciat de pădurenii care sunt mari iubitori de dans. [1]

Prelucrarea artistică a lemnului, combinată cu lega-

Piese de cimpoi, premiul I la Olimpiada Națională, 2017 (lucrate de Vălean Laura)

rea acestuia în cositor, în Pădureni a atins perfecțiunea prin rezolvarea relației dintre utilitatea, forma și ornamentica obiectelor , dacă ne referim, de pildă, la „șocanele" de nuntă, la confecționarea „bâtului" de nănașă, a căucelor, și mai ales a cimpoaielor. Deoarece despre cimpoiul pădurenesc nu s-a scris prea mult până acum, aș face referire, în câteva cuvinte, la acest arhaic instrument muzical.

Cimpoiul românesc și implicit și cel hunedorean nu diferă mult de cimpoiul arhaic întâlnit odinioară în spațiul european. El capătă unele caracteristici originale mai mult caracterizate de rafinamentul constructorului și imaginația sa în ornamentarea unor părți componente ale instrumentului. Ca alcătuire cimpoiul actual pădurenesc se compune din, *suflător, burduf carabă* și *bas (bâzoi)*. Piesa care alimentează burduful este suflătorul, o țeavă care la un capăt este fixată etanș în interiorul burdufului (capăt la care se montează o supapă care nu lasă aerul să iasă înapoi), iar celălalt capăt este prelucrat astfel încât executantul cântecului să poată sufla în el fără să fie incomodat. Burduful de aer poate fi confecționat din piele (cel mai bun din *piele de capră*) sau mai nou din înlocuitori (pânză cauciucată, cauciuc, etc.) Burduful este esențial pentru cimpoi deoarece el asigură rezerva de aer necesar cântării neîntrerupte, cât și distribuirea lui spre cele două surse sonore: caraba și basul (bâzoiul). Caraba este formată din *„butuc"* și fluierul propiuzis. Butucul, cel care face legătura dintre burduf și fluier, este prelucreat în diferite forme. În Ținutul Pădurenilor, Buzău și Ialomița acesta este prelucrat sub *formă de capră*. Dacă în sudul țării el este redat în formă naturalistă, în părțile hunedorene capul de capră este superb stilizat. Prelucrat din lemn tare de prun sugerează capul de capră, care subțiat în partea de jos, este întărit printr-o elegantă și rafinată legare în cositor, făcută cu scopul de a nu lăsa lemnul să crape la montajul fluierului prin presare puternică (ca să fie etanș).

Modul de ornamentare a carabei este specific pădurenilor, fiind folosite motive geometrice solare, zigzagul, cercul și punctul, precum și legarea în cositor cu aceleași compoziții ornamentale folosite în decorarea cozilor „șocanelor de nuntă", „codoriștelor" de bici, fuselor de arnici, „bâtului de nănașe", sau „bâtului de moașe". Partea a doua a carabei, este un *fluier dublu*, cel din dreapta (sau din stânga, pentru stângaci) este prevăzut cu șapte orificii digitale, plus un orificiu sus pe partea posterioară. Acest fluier este elementul principal al cimpoiului deoarece cu el **se** modelează linia melodică (se cântă melodia). Celălalt fuier (geamăn) are funcția de acompaniere. Un element de o importanță covârșitoare în construcția carabei, mai ales a performanțelor muzicale, o au anciile, denumite în Hunedoara *„piscoane"*. Acestea reprezintă *„sufletul"* cimpoiului, ele punând în vibrație coloanele de aer în tuburile carabei și cel al bâzoiului. Ancia se face dintr-un tub subțire (6 - 7 mm diametru) de trestie, soc sau salcie, închisă la capătul de sus, lung de 5 - 8 cm, în care se taie cu un cuțit foarte subțire o limbă sub formă de U, limbă care vibrează și produce sunete când se suflă prin ea. Piscoanele (anciile) se montează la capătul superior al fluierelor, capăt care se fixează presat și etanș în butucul carabei. Cimpoaiele din Ținutul Pădurenilor au și un al treilea fluier acompaniator, montat separat la burduful de aer, denumit local *„dârloniul"*, cunoscut în general cu numele de *„bâzoi"*. El este alcătuit din patru segmente, trei din lemn și ultimul din corn de vită. Rațiunea acestei extensii (este mult mai lung decât la alte tipuri de cimpoaie) este că are o tonalitate mai joasă

Dude de ace (tehnica inciziei), premiul I la Olimpiada Națională 2017 (lucrate de Krausz Emilia)

cu două octave față de fluierul melodic al carabei și cu o octavă și o cvintă față de fluierul de ison.

După cum știm Centrul de Cultură și Artă al județului Hunedoara are printre obiectivele principale desfășurarea unor programe de educație permanentă pentru cunoașterea și punerea în valoare a moștenirii patrimoniale materiale și spirituale. În întâmpinarea acestui demers cursanții *„Clasei de artă tradițională"* au inițiat cercetări de cunoaștere a tradițiilor și meșteșugurilor din zona Pădurenilor și, după o bogată documentare teoretică și practică, au reușit să realizeze în atelier, după tehnici și ornamentică originale, podoabe, balțuri, obiecte legate în cositor, os gravat, obiecte ornamentate din bronz și alamă, precum și obiecte crestate și incizate din lemn. Cu aceste obiecte, la diferite concursuri naționale, expoziții internaționale sau naționale sau acțiuni muzeale naționale, a fost reprezentat cu succes Ținutul Pădurenilor și Județul Hunedoara. Iată câteva fotografii cu unele din aceste obiecte premiate în acest an la Olimpiada Națională.

(Fotografiile aparțin autorului.)

Note:

1 Işfănoni Rusalin, *Pădurenii Hunedoarei*, Editura Mirabilis, 2004; Secoșan Elena, *Portul popular din România*, Editura Meridiane, 1984; Vuia Romulus, *Studii de etnografie și folclor*, Ed. Minerva, 1980.

Corn pentru praf de pușcă, (cu motive pădurenești), gravură pe os, premiul I la Olimpiada Națională, 2017 (lucrat de Raicu Ecaterina)